

egy világ, melyben közmegegyezés-szerűen különbséget lehetett tenni lehető és lehetetlen, normális és abnormális között, miközben egyúttal a Káosz gyermekeivel is kommunikál, akik már tudják, hogy csak a bizonytalanság a bizonyos.

Az Almási által játékosan örültek és meséknek nevezett történetek az információs korszak *Extra Hungariam* világáról tudósítanak, ahonnan nézve a mai Magyarországon iszonyatos ütemben újra szerveződő hamis realizmus hőseiről szóló történetek tűnnek igazán örültek és meséknek. A 43 mese közül egy sincs, mely Magyarországról szólna. Mintha, mint annyiszor az ezeréves magyar történelem során, Hegyeshalom és Biharkeresztes között megint csak megállt volna az idő. Az emberiség belépett az információs korszakba, melyben minden, s mindennek az ellenkezője megtörténhet, legyen szó borneói aranybányáról, a vlagyivosztoki Fedorenko atomtenger-alattjáró-bizniszéről, a cigarettacsempészetet életre galvanizáló cigarettagyárakról.

A könyv felettébb időszerű olvasmány a mai Magyarországon, ahol mindig is erős volt a többség legyűrhetetlen vágya az utóbb – de mindig csak utóbb –, hamisnak bizonyult realizmus iránt. Almási mindegyik meséje arról szó, hogy mi van a Semmiben, ugyanakkor nincs a kötetben olyan mese, mely ne azt üzenné, hogy körülöttünk és bennünk semmivé foszlik az élet.

Miközben a mai magyar olvasó Almási örült meséit olvassa, egy másik könyv íródik benne, melynek más hősei vannak mint a szőke nő, a furfangos Jane, a sikeres Donique és társaik. A mai magyar örült mesék hőse a Corvin-láncos dandártábornok-történész, a magyar helyesírással hadilábon álló magyarságpropagandista, a keresztényellenes református lelképásztor, a kommunista stílustól elszakadni nem tudó antikommunista népvészér, az autoriter demokráta politikus, a polgárrá válni képtelen alattvaló. Erről a másik könyvről fölösleges recenziót írni, hiszen lapjai napról napra íródnak. Hogy ez a könyv véget ér, vagy lesz folytatása, azt megtudjuk áprilisban. (*Helikon*)

CSEPELI GYÖRGY

VERES ANDRÁS Lukács György irodalom- szociológiája

Lukács György megakadt a rendszerváltás utáni magyar filozófiai és esztétikai gondolkodók torkán. Évtized alatt döglött kutyává vált, akibe mindenféle mélyebb elemzés nélkül, leginkább politikai-ideológiai okokból, jó nagyokat szokás belerúgni, az árnyalás legkisebb igyekezete nélkül. Nagyon kevés azon gondolkodók száma, akik kritikai és elhatárolódó véleményeiket elemzésekkel kívánják alátámasztani (Vajda Mihály írásai e kevés számú kivételek közé tartoznak.) Nem mintha nem lenne égető szükség Lukács-kritikára: a múlt század egyetlen nemzetközi rangú magyar filozófusának életműve mára legalábbis a marxista öt évtizedet figyelembe véve – vagy elavult, vagy már keletkezése idején is súlyosan problematikus volt. Ámde: még Lukács marxista periódusa is elemzést és értékelést követel. A pusztá elutasítás nem több gesztusnál, mely lehet jelzésértékű, de másra aligha alkalmas. (Egy zárójel erejéig meg kell említenem a Lukács-hűség, de nem kritikátlan tanítványok közül **Eörsi Istvánt**, aki vállalta azt a ma közel sem népszerű szerepet, hogy folyamatosan írjon Lukácsról.)

Veres András könyve már csak a fentiek miatt is fontos vállalkozás. Noha lehet, hogy igaza van abban, hogy az irodalomelmélet még kevésbé vet számot ma Lukácsra mint a filozófiai gondolkodás, én úgy látom, hogy könyve messze nem csupán az irodalomelmélet és szociológia tárgykörében töri meg a csendet. (Az elmúlt évtizedben jobbra csak a régebben írt, ám nem hozzáférhető szövegek jelentek meg Lukácsról.) Ezért nagyon is indokolt, hogy mielőtt szűkebb tárgyára sort kerítene, még egy ilyen vékony könyvben is átfogó pályaképet vázol Lukácsról.

„Könyvem címválasztása korántsem magától értetődő. Szigorú értelemben véve Lukács Györgynek nem volt irodalomszociológiai munkássága.” – írja Veres a kötet elején, mintegy jelezve saját kétségeit is azzal kapcsolatban, hogy Lukács hosszú munkásságában milyen helyet is foglal el az irodalomszociológia. Percig sem vitatom, hogy mind premarxista korszakában, mind a fordulat után a szociológia – igen különböző hangsúlyokkal és funkcióval ugyan – de folyamatosan jelen van. Csakhogy. Veres is említi, hogy Lukács egész életművét átszövi a történetbölcsület iránti fokozott érdeklődés, valamint marxista periódusában legalábbis a szociológia iránti nagyfokú bizalmatlanság. Ráadásul a marxizmuson belül még magánál Marxnál is igen nehéz határozott distinkciót tenni történetfilozófia és szociológia közé, és Lukácsnál – ezt Veres a későbbi fejezetekben szépen bizonyítja is – is erősen dominálja marxista korszakában a történetfilozófia a szociológiát.

Még bonyolultabb a kérdés a premarxista korszakban. Lukács első könyve *A modern dráma története*, valamint néhány, részben e könyvhöz kapcsolódó írása azt tanúsítja, hogy a tízes években (részben a marxista szociológia vulgarizmusát profétikusan bírálva) Lukács valóban kísérletezik a szociológiát mint a „feltételezettségek elemzésé”-nek tudományával. Azonban, és ez Veres áttekintéséből is kiderül, Lukács fiatalkora a legkülönbözőbb diszciplináris és metodikai kísérletek zseniális kavalkádjá, melyben a szociológia (vagy kultúrszociológia) egy valóban jelentékeny részforma, de nem önálló diszciplína, még akkor sem, ha Veresnek igaza van abban, hogy Lukács „e terminussal a társadalmi determinációval és közvetítésekkel foglalkozó tudományt jelölve, ... nem tért el az akkor általános gyakorlattól.” Szimbolikusan: Lukács mesterének, Simmelnek, noha nekrológiájában éppen Lukács nevezte őt centrumtalannak, volt szociológiája ebben az értelemben, Lukácsnak nem. Maga Veres is idézi Márkus György egyik tanulmányát, ám ebből a szempontból nem aknázza ki Márkus jellemzését, mely az egész fiatalkori periódusra vonatkozik: „...ezen egész alkotó perióduson végigkíséri [Lukácsot] a metafizikai-egzisztenciális és a történelmi analízis állandó párhuzamossága... a módszertani párhuzamosság az ifjúkorban mindvégig megoldatlan problémája mögött egy mélyebb, világnézeti dilemma is húzódik... vajon a korállapot a kultúra egzisztenciálonológiai tragédiájának vagy történeti és meghaladható válságának a kifejezése?” Veres ezt csupán a *Drámakönyvet* taglalva idézi, holott – Márkus intenciói szerint is – az egész ifjúkor dilemmáira vonatkozik. Nagyon röviden: bár Lukács fiatalkori „dilemmája”, szerintem ennél is bonyolultabb, az biztos, hogy a szociológia csak a megoldást soha nem jelentő kísérletek „történelmi feltételezettségének” részformájaként él vissza-vissza-térő módon a fiatal Lukács számára, ami természetesen nem jelenti ennek a lefokozását, csupán amellé tesz kérdőjelet, hogy létezett e Lukácsnál önálló irodalomszociológia fiatal korában. (Hogy marxista periódusában nem, az számomra evidencia.)

Veres könyvének jelentős érdeme, hogy az egész életművet igyekszik áttekinteni az irodalomszociológia szempontjából, ráadásul a viszonylag korlátozott

terjedelem ellenére igen pontosan dokumentálja anyagát, és alaposan támaszkodik a szakirodalomra is. (Külön emliteném, hogy joggal többször használja Bence György és Kis János még a hetvenes évek elején írott tanulmányát, mely máig is csak kéziratban lelhető fel.) Veres néhány oldalas minifejezetekben nagyon koncentráltan foglalja össze Lukács adott művét, és legtöbbször igen jó érzékkel szelektál a bemutatandó tanulmányok között. (Egészen kitűnő például Lukács 1929-ben írott Molnár Ferencről szóló cikkének rekonstrukciója.) A teljességigénynek azonban – legalábbis ilyen terjedelemben – szükségszerű buktatói is vannak. Egyfelől aránytalanság lép fel pl. a *Drámakönyv* néhány lapos elemzése, és teszem azt az előbbi Molnár-cikk ennél alig rövidebb ismertetése között. Másrészt a téma szempontjából igen fontos Lukács-művek elemzés nélkül maradnak (ha említődnek egyáltalán.) Lukács korai *Művészetfilozófiáját* említi ugyan Veres, de pl. a könyvében is felvetett dilemma: nevezetesen a műalkotások időtlensége és korhoz kötöttsége szempontjából döntő fontosságú fejezete e műnek említés nélkül marad. (Ugyancsak fontos lett volna bekapcsolni az elemzésbe Lukács kései *Estétikáját* is, nem mintha annak volna külön szociológiaelmélete, ám az életművön végighúzódo esztétika és szociológia kapcsolata nézve fontos anyagot merített volna.)

Nem pusztán a terjedelemben terhelte azonban, hogy a fiatal Lukács irodalomszociológiai nézeteinek szempontjából döntő tanulmányt, a *Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez* címűt, noha Veres idézi és többször is hivatkozik rá, de érzésem szerint messze nem aknázza ki. Itt ugyanis Lukács talán a leg részletesebben foglalkozik a szociológia funkciójával, nevezetesen az irodalomtörténet szempontjából vetve azt egybe az esztétikával. Hiányérzetemnek csak a legfontosabb momentumára utalok, mivel ez egyben elmélyíthetné Veres rekonstrukcióját is. Veres idézi a *Drámakönyv* bevezetőjéből azt a mondatot is, mely aztán a könyv elméleti összefoglalásaként született fenti tanulmányban is megjelenik: „Az igazán szociális az irodalomban a forma.” A következő bekezdésben már a tanulmány stílusfogalmát idézi, majd egy mondat erejéig még visszatér a formára. Szerintem azonban a fiatal Lukács esztétikai és szociológiai útkereséseinek rekonstrukciója elképzelhetetlen Lukács forma koncepcióinak centrumba állítása nélkül. S noha a fiatal Lukács formafogalmának közel sem a *Megjegyzések* az egyetlen dokumentuma, mégis épp az esztétika és szociológia formafogalmát e tanulmány tüzetes elemzésével oly módon lehet a centrumba állítani, hogy ezen elemzés aztán kisugárzik az egész életrajzi szerteágazó dilemmáira is, sőt alapvetően befolyásolja azokat. (Lukács fiatalkori centrumkereséseinek antinómiái és módszertani dilemmái is erről a forrásvidékről származnak.) Ennek mintegy csak a jelzésére álljon itt egy idézet kommentár nélkül, a tanulmány második fejezetéből, amelyre egyébként Veres is hivatkozik, noha nem idézi és nem elemzi: „Az irodalom tehát élmények közlése, és ennek a közlésnek az útja: a forma. A forma az igazán szociális az irodalomban, a forma az irodalomból nyerhető egyetlen fogalom, amelynek segítségével külső és belső életének összefüggéseit eljuthatunk. Ez az állítás az első pillanatban talán kissé paradox módon hat. A forma lenne az összekötő, az egyetlen igazi kapcsolat alkotó és közönség között, az egyetlen egyszerre szociális és esztétikai kategóri-

ája az irodalomnak – a forma, amelyről a közönségnek majdnem soha és az alkotónak igen sok esetben nincs tudomása?” Lukács számára a forma: „láthatatlan centrum”.

Három további megjegyzést szeretnék tenni, melyek, noha nem a kötet lényegi témáját érintik, mégis fontosak lehetnek a Lukácsról folyó diskurzusokban. Az Előszóban Veres ír azokról, akik Lukács erkölcsi tisztességét kétségbe vonták. A kapcsolódó lábjegyzetben azt mondja, hogy az egyik Lukács elleni vádpont az, hogy 1919 májusában Lukács politikai biztostként tizedeltetett a tiszai hadjárat során. Majd Veres hozzáfűzi: „Felrótták, hogy egy filozófus nem tehet ilyet – csak hát ő nem filozófusi minőségében hozta meg döntését.” Nos, akárhogyan is vélekedjünk Lukács eljárásáról, aligha szerencsés tettét azzal indokolni, hogy nem filozófusként tizedeltetett. Persze, mint politikai biztost adta ki a parancsot. Ám azt hiszem, súlyos zavarokhoz vezetne, ha az embert ilyen mereven fel lehetne darabolni mondjuk kritikai kritikusra meg vadászra. Néhány oldallal arrébb Veres megpróbál, ha tetszik, filozófiai

magyarázatot találni Lukács „bűnbeesésére”, azaz a bolsevik fordulatra. Maga Lukács igenis filozófusi minőségében idézi Hebbel Juditjának szavait annak a cikkének a végén melyben fordulatát megindokolja: „És ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?” (*Taktika és etika*)

Köztudott, hogy a fiatal Lukácsot sokan, még a *Nyugat* jelentős alakjai is a magyar kultúrától idegennek, a „német metafizika” képviselőjének tekintették. Miközben egyetértek Veres erre vonatkozó nézeteivel, ismét csak egy sommás megfogalmazással találkoztunk mikor Lukács nyelvhez való viszonyát érinti: „Lukács... eszköznek tekintette a nyelvet.” Veres ezzel véli indokolhatni Lukács idegenkedését a lírával szemben, sőt ez gátolta volna Lukácsot „a líráközpontú magyar irodalom megítélésében is”. Lukács és a magyar irodalom viszonyának taglalása messze vezetne, ám azt gondolom, hogy a nyelvhez való viszonya is sokkal összetettebb kérdés. Igaz, hogy Lukács legtöbb művét németül írta, igaz, hogy magyarul még eszéi sem írtak veretes nyelven. Ám elég fellelőzni csak a Babits kritikájára írt választát *Arról a bizonyos homályosságról*, hogy kiderüljön: Lukács nagyon is tudatos viszonyt alakított ki a nyelvhez, s az, hogy nem írt „szépen” annak mélyebb okai is voltak, nem pusztán az írói képesség hiánya vagy a nyelv eszköze jellege. *A lélek és a formák (magyar nyelven írt)* esszéinek „homályossága” és nehézkessége *szándékolt* filozófiai koncepciót takart. (A lírához való viszonyának „bonyolultságát” Veres könyve is jelzi mikor a Kosztolányiról vagy Adyról szóló cikkeket elemzi. Ez persze nem „menti” Lukács egyéb ítéleteinek helyenkénti abszurditásait.)

Az általam ismert szakirodalomban Veres könyve jelzi először, hogy Lukács barátjának, Popper Leonak oly fontos kategóriáját, a félreértést két jelentős műben nem ugyanabban az értelemben használja, pontosabban a *Megjegyzések*... tanulmányban nem popperi értelemben beszél Popper félreértés-elméletéről, míg a *Művészetfilozófiában* már a konstitutív félreértés hermeneutikailag is jelentős popperi megközelítését érvényesíti. Ezen felfedezés fényében csak még inkább sajnálatos, hogy Veres nem vonta be mélyebben a *Művészetfilozófiát* elemzési körébe, hiszen annak első fejezete, mely éppen e félreértés kommuni-

katív szerepét tárgyalja, az irodalom szociológiájához is jelentős adalékkal szolgálhatna.

Úgy vélem, hogy Veres András csendet megtörő könyve nyomán erre kellene továbbhaladni, még akár Lukács irodalomszociológiai kísérleteinek számbavételéhez is. (Balassi)

KARDOS ANDRÁS

V. BÁLINT ÉVA Kövek és kavicsok

Megjelent egy interjúkötet. V. Bálint Éva beszélgetései az elmúlt évtizedről. Kevesen tudnak mennyire nyíltan kérdezni – pedig ez a fajta kérdés inspirál csak. Teller Edének azt mondja egy véleményére, hogy „köz hely.” Rushdie-től azt kérde: „volt-e rá valami jó hatása a halálos ítéletének?” És ijesztő Robbe-Grillet története arról, hogy nem tudott Rushdie-val forgatni, mert annak egy betegség miatt felvarták a szemhéját s „nem néz ki olyan jól”, olyan elégedett lett az arca.

Kétségtelenül megdöbbentő a világ, amelyben élünk. Mindenki más képet alakít ki magának e furcsaságról. A legmeglepőbb számomra, hogy a média, a háború vagy a globális világ és a rendszerváltás tapasztalatairól a legtöbb nyilatkozó nézeteit ismerhetjük más forrásból is, én azonban az alaptabukról, Auschwitzról (Landsman- és a Spielberg-féle Soa-produkció kapcsán) és Kádárról olyan részleteket tudtam meg ebből a könyvből, ami máshol talán nem tűnt volna fel, vagy meg sem jelent soha sehál.

V. Bálint beszél például azzal a nővel (Renée-vel) aki a Spielberg-filmben meglátogatja nővére egykori gyilkosát, az orvost, aki bevallja neki, hogy soha nem mesélte el az unokáinak, mi történt vele annak idején. Mert még a szokványos gyermekeséktől is szorong. Kornis Mihály elmeséli V. Bálintnak, hogy Kádár a forradalom oldalán állt még november 2-án Moszkvában. (Tudom, ez máshonnan is tudható ma már, de én most értesültem erről.) Hasonlóan megdöbbentőek az ilyen interjúkban az apró életrajzi részletek. Honnan sejtethettem volna (azt hiszem Faludy meséli), hogy Koestler rendszeresen kiküldte a szobából a feleségét, ha a barátaival beszélgetett? És hogy beleszeretett egy gésába Japánban, amiről regényt is írt, majd felháborodott, hogy a gésa nem ismerte meg később. Elképesztő az is, ahogy leírja V. Bálint a tolokocsival érkező Tellert, aki kiszáll otthon a tolokocsijából, és udvarolni kezd neki, csak a testőre tartja vissza. Furcsa olvasni Faludy amerikai barátjáról, aki kém volt Koreában, és később a Magyar Rádió sportosztályán dolgozott. A számomra legmeglepőbb, hogy beszél V. Bálint azzal az emberrel aki kicsempészte az Auschwitz-jegyzőkönyvet a táborból. Ahogy elmondja, hogy minden rendszernek van gyenge pontja – a szökevényeket például csak három napig keresik. Három napig elbújt egy épülő barakknál és olyan dohánnyt fogyasztott, amit utáltak a kereső kutyák. Így menekült meg. Megdöbbentett, hogy ma is él, agykutató Kanadában s Vrba Rudolfnak hívták. Tudhattam volna talán, de nem tudtam. Hankiss Elemér elmeséli, hogy a köztársasági elnök kitüntette volna, de elfelejtették előre értesíteni, s érte küldtek egy helikopterrel tisztelet. És ő elutasította. Nádas Péter elmondja, hogy megdicsérte egyszer Ronyecz Máriát, ahogy a fájdalomtól hátat fordít, és összerándul – mire a színész nő elárulta, hogy olyankor köpi ki a monológ alatt összegyűlt slejmet. Csodálkozva értesültem Benedek István Gábortól arról, hogy az újságírást fontosabbnak tartotta az írásnál, ezért csak nyugdíj után kezdte írni háborzongató emlékvallomást az elhurcolt rokonai kapcsán. És hogy csak hétvégén ér rá írni. Ilyen apróságok miatt olvasunk interjúköteteket.